

ПРВИ ВЕКОВИ ХРИШЋАНСТВА У ЕТИОПИЈИ И ВИЗАНТИЈСКОМ ЦАРСТВУ ОД III ДО VI ВЕКА – ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ

Етиопска православна тевахедо¹ црква (ЕОЦ) своју догму темељи на апостолском учењу и једна је од пет дохалкидонских цркава, која крајем V века потпада под утицај монофизита.² Кроз историју, почетак дифузије хришћанства у Етиопији није пратио исти образац као у грчко-римском свету.³ Хришћанство је прво било прихваћено од стране краља и владајућег двора, а потом постепено и од народа. У Римској империји, апостоли и, касније, црквени оци су активно наметали христијанизацију људи; у Етиопији, хришћанство се добровољно прихватало.⁴ У време када је аријевска јерес била на врхунцу, а коју је римски император Константин Велики (274-337) истински подржавао, настаје и почетак етиопског хришћанства.

Аријанство је ипак проглашено за јерес на Првом васељенском сабору 325. године у Цариграду. Заслугом александријске Патријаршије на челу са Атанасијем, одлуке Сабора су биле обавезујуће и за Етиопију.⁵ Од

---

¹ „Tewahido“ (амхарски) у преводу значи „јединство“ и показује Сина који постаје савршен Бог - савршен човек, али као један ентитет, што је и основна догма цркве. Према: C. Chaillot, *The Ethiopian Orthodox Tewahedo Church Tradition*, Paris 2002, 59.

² Није прихваћена одлука Халкедонског сабора 451. године. „Монофизит“ је грчка реч и значи „једна природа“, а ради се о хришћанском учењу да је у Христу присутна само божанска, али не и човекова природа. *Ibidem.*, 256.

³ Хришћанство се ширило преко ниже класе друштва скоро три века и било је потпуно одбачено од владајуће класе. Тек од IV века је почело да се шири и међу члановима империјалне фамилије. Према: S.H. Sellasie & T. Tamrat, *The church of Ethiopia, a panorama of history and spiritual life*, Addis Ababa 1970, 45-47.

⁴ *Ibidem.*, 67.

⁵ Према: T. D. Barnes, *Athanasius and Constantius. Theology and Politics in the Constantinian Empire*, Cambridge 1993, 145-49; Yves-Marie Duval, 'La "manoeuvre frauduleuse" de Rimini: A la recherche du *Liber adversus Ursacium et Valentem*', in: *Hilaire et son temps, Actes du Colloque de Poitiers 1968 à l'occasion du XVIe Centenaire de la mort de Saint Hilaire* (Paris, 1969), 51-103; Yves-Marie Duval, 'Une traduction latine inédite du symbole de Nicee et une condamnation d'Arius a Rimini: Nouveaux fragments historiques d'Hilaire ou pieces des actes du concile?', *Revue Bénédictine*, 82 (1972): 7-25; M. Meslin,

Сл.1 Цртежи златних, сребрних и бронзаних аксумских новчића (R=10-16mm) са ликом краља Езана и крстом на реверсу; симбол крста постаје заједнички на свим аксумским новчићима после прихватања хришћанства. Преузето из “Aksum An African Civilisation of Late Antiquity” од Stuart Munro-Hay, 71

Fig. 1 Drawings of two silver and three bronze issues (R=10-16mm) of king Ezana of Aksum, some with the disc and crescent symbol, and some with no religious symbol at all. “Aksum An African Civilisation of Late Antiquity” by Stuart Munro-Hay, p. 71.

тада су кренуле дипломатске борбе Римске империје да за своја верска убеђења придобију и Етиопију, па је римски император Констанције II, Константинов син, покушао да убеди Етиопију за аријанску јерес. Писмо императора Констанција послато 356. године својој „љубљеној браћи“ Езани и Сезани (Aezana i Saezana), владарима Аксума, имплицитно тражи од краља Езана да епископа Фруменција пошаље у Александрију, како би заједно испитали евентуалне доктринарне несугласице.⁶ Краљ Езана (око

Les Ariens d'Occident, Paris 1967, 285–291; E. R. Hardy and C. C. Richardson, *Christology of the Later Fathers*, Philadelphia 1954, 341; D. G. Hunter and S. A. Harvey, *The Oxford Handbook of Early Christian Studies*, Oxford 2008, 248.

⁶ Око 356. године римски император Констанције II је написао писмо Езани, аксумском краљу, као и његовом брату Сезани, у еклезијастичком маниру. То писмо је уврштено у *Apologia ad Constantium Imperatorem*, који је саставио славни александријски патријарх Атанасије. Извесни Теофил (Theophilus), свештеник из Сокотре (Socotra), високо поштован као непољуљан морални карактер, предводио је мисију за Аксум, али му није било дозвољено да уђе на Аксумску територију. Његова мисија је пропала и Фруменције је постављен у Аксуму да настави са учењем преузетим од Атанасија. Према: S.C. Munro-Hay, *Aksum: An African Civilisation of Late Antiquity*, London 1991,

330, око 356) (сл. 1), кога је свог учитеља Фруменција, првог етиопског епископа, и именовао првим поглаварем етиопске цркве, вероватно је такав захтев и одбио.⁷

Увођење хришћанства као државне религије поставило је основе етиопске историје. Црква није била само религиозна институција, већ је кроз многе векове постала стециште културног, политичког и социјалног живота људи. Истински осећај људи који су први прихватили хришћанство изгледа да је сачувано у именима које је Фруменције оставио за собом, као што су Aba Salama („Отац мира“) или Kassate Berhan („Покретац светлости“).⁸ Занимљиво је приметити да су Езана и Сезана после покрштења такође користили имена илуминатора – Abreha („Он је светлост“) и Atsbeha („Он је свитање“).⁹

Етиопска црква је такође прихватила патријарха Атанасија уз дубоко поштовање. Он је канонизован у свеца, а његово дело „Живот Св. Антонија“ је преведено на етиопски језик. Једна од 14 анафора етиопске цркве је посвећена Атанасију. Тристаосамнаест очева који су учествовали на Првом васељенском сабору су такође дубоко поштовани и друга Анафора у литургији је посвећена њима, као Анафора триста отаца.¹⁰ IV Васељенски сабор у Халкидону 451. године. је у потпуности одредио правац етиопске цркве: она је постала монофизитска у тумачењу доктрине.¹¹

Међутим, за време владавине цара Јустинијана (Flavius Anicius Iulianus Iustinianus; 527-565) поново се интензивирају верска неслагања по питању јереси, али се такође граде изузетне блиске везе са тадашњим ети-

---

52,71-76.

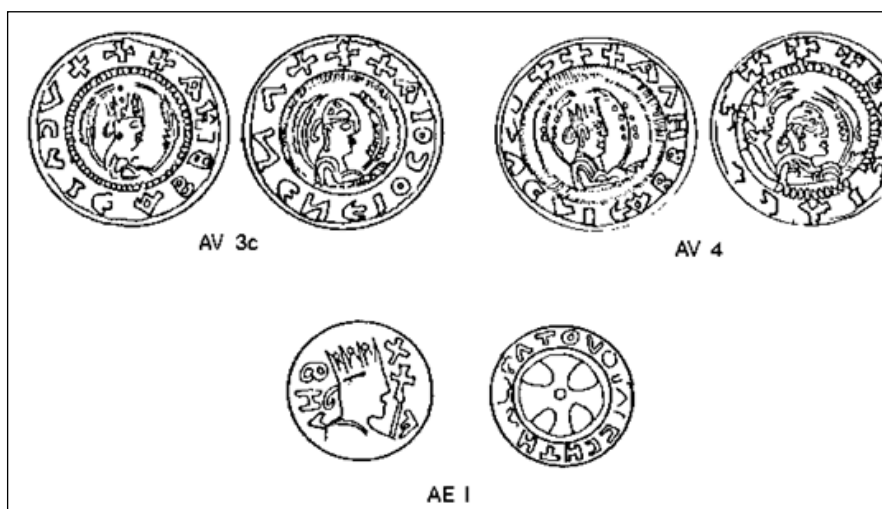
⁷ Езана Аксумски (гишки: አረፍ), такође Аезана, Езена, Азанас, Аизан, први је хришћански краљ Етиопије. Док су његови ранији описи били „син неосвојивог Махрема (Mahrem)“, после победе над Нубијом усваја нову терминологију као „Господар неба и земље“, и описује како је уништио „слике у њиховим храмовима“, да би показао борбу против паганизма. Скорашњи откривен грчки опис који је припадао Езани, несумњиво о томе говори. Текст почиње: „у веру у Бога и моћ Оца, Сина и Светог духа“. Исто тако, новчићи ковани раних година Езаниног владања носи пагански симбол полумесеца и диска, док касније то замењује знак крста: *Ibidem*, 80-83.

⁸ Фруменције „Аба Салама“ (328 – 451), етиопски свештеник, ширио је хришћанство све до данашњег Судана на запад, до данашње Сомалије на југу и Јужне Арабије (данашњи Јемен). Превоо је многе свете књиге на гишки.

⁹ S.C. Munro-Hay, *Aksum: An African Civilisation of Late Antiquity*, London 1991, 78.

¹⁰ S.H. Sellasie & T. Tamrat, *The church of Ethiopia, a panorama of history and spiritual life*, Addis Ababa 1970, 51.

¹¹ Четврти Васељенски сабор одржан је у Халкидону код Цариграда 451. године, разматрао је проблем монофизитске јереси и донео познати Халкидонски орос вере у коме је прецизно изложена христологија, односно начин сапостојања две природе у једној богочовечанској Христовој личности. У постсаборском периоду догодио се у Цркви први велики, трајни раскол због формирања монофизитске или дохалкодонске цркве, не само Етиопске, него и Копске, Сиријско-јаковитске, Јерменске и Малабарске. Cowley, R.W., *The Ethiopian Church and the Council of Chalcedon*, Sobornost 6(1), 1970, 33-38.

Сл. 2 Цртежи два златна новчића (R=18mm) и бронзаног новчића (R=15 mm) са ликом краља Калеба. Преузето из “Aksum An African Civilisation of Late Antiquity” од Stuart Munro-Hay, 80

Fig. 2 Drawings of two gold coins (R=18mm) and a bronze coin (R=15mm) of king Ieb. “Aksum An African Civilisation of Late Antiquity” by Stuart Munro-Hay, p.80

опским краљем Калебом. Краљ Калеб¹² (?- око 532.) (сл. 2), познат и као Св. Елезбан (St. Elesbaan), један је од најславнијих етиопских владара. У том периоду се етиопска црква усталила као монофизитска, са јединственом догмом и литургијом, која се није променила до данашњих дана.¹³

С обзиром да је Јустинијан био сизерен и тог дела краљевства, показао је велику наклоност према краљу Калебу кад га је замолио за помоћ у војној интервенцији против Персијанаца, на коју се краљ Калеб без колебања одазвао. Године 525., краљ Калеб се упустио у борбу против химјарског краља и јеврејског преобраћеника Ду-На (Dunaan), као одмазду на прогон хришћана у Нехрану, град у данашњем Јемену.¹⁴ Према етиопском предању Калеб је, после једне изгубљене битке, абдицирао са престола и повукао се у монашку ћелију близу Аксума, а престо препустио свом сину Гебре Мескелу (Gebre Meskel).

Овом приликом бих споменула и Св. Козму Индикопловца (Индикоплевст, грч. Κόσμας Ἰνδικοπλεύστης - “који је пловио у Индију”),

¹² Етиопско име је Ела Асбеа (Ella Asbeha) или Ела Атсбеа (Ella Atsbeha).

¹³ S.J.R. Taft, *The Ethiopian rite, The Liturgy of the Hours in East and West. The Origins of the Divine Office and its Meaning for Today*, Collegeville 1984, 261-271.

¹⁴ Аксумска војска је са Калебом на челу прешла Црвено море и поразила Ду На, који је по предању извршио самоубиство. Аксумска васт над Јеменом је, међутим, кратко трајала, јер се против Калеба побунио тамошњи гувернер Абраха. Након покушаја да поврати власт, Калеб је са Абрахом склопио споразум по коме је Абраха Калебу плаћао данак и признао као свог сизерена. Јустинијан је помно праatio развој ситуације. Према: А. Mertres, *Who was a Christian in the holy land?*, Jerusalem 2011, 67.

једног од значајних хришћанских топографа VI века. Савременик Јустинијановог доба, бележио је вредне историјске податке о свом времену, јер је извесно да је био тамо где су се одвијали важни догађаји.¹⁵ Св. Козма се налазио у Адулису, на обали Црвеног мора у данашњој Еритреји, и то баш у време када је аксумски краљ Калеп припремао војни поход против јеврејског краља Ду-На. На захтев аксумског краља и као део припрема овог похода, Козма је забележио неке важне натписе, али данас изгубљене, као што је *Monumentum Adulitanum* (који је погрешно приписан Птоломеју III Евурету).¹⁶ Међутим, Козма је био предани несторијанац и изузетно одан одбрани једноставне космологије јеврејске традиције.

С друге стране, цар Јустинијан је покушао да реши монофизитску контроверзу за време своје владавине.¹⁷ Без обзира што је његова жена Теодора била присталица монофизитизма, Јустинијан је покушао форсирати своју линију маргинализовањем екстремиста са обе стране.

Године 544. цар је издао проглас под насловом „Три поглавља“, али га је Запад одбацио, јер је сматран превише монофизитским. Суочен са дилемом, цар је сазвао Пети Васељенски сабор у Цариграду 532.г. Овај сабор је дао Халкидонској вери александријску интрепертацију и осудио екстремисте на обе стране (екстремне монофизите и екстремне несторијанце). Међутим, Сабор није донео очекивано помирење јер га Западна црква није потпуно подржала, а монофизити нису били заинтересовани за помирење са Цариградом.¹⁸

Монофизитизам VI века се дубоко укоренио у Египту, Сирији, и посебно у Етиопији, где су верске потешкоће биле повезиване са народним отпором против службене византијске цркве. Због такве политике било је потребно осигурати подршку краља Калеба. За време и после Химарита, које је Калеп победио, криза је кулминирала у константној дипломатској активности, па је Јустинијан послао неколико мисионара ради преговора. Двојица, Јулијан и Ноносус, који се помињу као историчари тог периода, послата су краљу Калебу са подробним инструкцијама самог императора. Међутим, мисија је прошла без конкретних резултата.¹⁹

Цару Јустинијану је вероватно било познато да Етиопљани своју богату историју везују за судбина континуитета чувања Ковчега завета од Мојсија, Давида и Соломона, који је по предању био смештен у древном

¹⁵ E. Theodossiou, F. Danezis, *At the Years of Byzantium – Byzantine scientists, physicians, chronologers and astronomers*, Athenes 2010, 211-212.

¹⁶ W. Wolska-Conus, *La Topographie chrétienne de Cosmas Indicopleustés – Théologie et Science au VIe siècle*; vol. 3, Paris 1962, 178.

¹⁷ Личност и дело цара Јустинијана у историјској науци је добро проучено. Једна од најбољих студија о њему: Ch. Diehl, *Justinien et la civilisation byzantine*, Paris 1901.

¹⁸ О Петом васељенском сабору на српском језику нема много литературе: А. Kolesnikov, *Istorija Petog vasselenskog sabora*, Vesnik Srpske crkve 4 – 5 (1930), 258 – 268; R. Popović, *Vasseljenski sabori - odabrana dokumenta*, Beograd 2002, 103 - 111; A. V. Kartašov, *Vasseljenski sabori*, tom 2, (prev. sa ruskog M. Lalić), Beograd 1995, 115-117.

¹⁹ S.C. Munro-Hay, *Aksum: An African Civilisation of Late Antiquity*, London 1991, 120-123.

етиопском граду Аксуму.²⁰ За етиопске вернике, пренос Заветног ковчега из Јерусалима у Аксум је била симболична прича о преношењу библијског наслеђа из Израела у Етиопију, као и давање божанских атрибута етиопској династији (тзв. „Соломонска династија“).

Изградњом Св. Софије у Цариграду 532–537, како наводи дворски историчар Прокопије, Јустинијан је имао на уму да величином и лепотом надмаши древни Соломонов храм.²¹ На жалост, не зна се поуздано да ли је цар Јустинијан био упознат са планом Храма, због сличности централног унутрашњег кружног простора, али се зна да је Соломонов храм имао једну сврху, је био упознат да је краљ Соломон, а то је чување Ковчега завета.

Међутим, след историјских догађаја је прекинуо дипломатске активности између Византије и Етиопије. Иако одбачена, етиопска црква је остала привржена патријарху Александрије чак и после успона ислама у Арабији, а исламизација Египта довела је хришћанску позицију цркве у опасност и потпуну изолованост од Цариграда.

Gordana Kostić

THE FIRST CENTURIES OF CHRISTIANITY IN ETHIOPIA AND THE BYZANTINE EMPIRE FROM III TO VI CENTURY – HISTORICAL CONTEXT

The life and rulers of two Ethiopian kings, King Ezana and King Kaleb, as well as their contribution to the time of the conversion to Christianity and the spread to Ethiopia, especially in the time of early Byzantine period from III to VI century, have been examined and considered. Monophysitism was become a Christian faith for the Ehtiopian Church, but a doctrinal errors for the Byzantine Empire. Nevertheless, the Ethiopian Orthodox Church is numerically the largest of the five non - Chalcedonian Eastern Churches - the Coptic, the Syrian, the Indian, and the Armenian - which is called “The Lesser Eastern Churches”, but which others prefer to call “The Oriental Orthodox Churches”, to distinguish them from the Byzantine Orthodox Churches. The Ethiopian Church in his description of Jesus Christ, God-Incarnate, do not use the controversial formula “Two natures in one person”, but adhere to the older formula “One Incarnate nature of God the Word”, and have therefore been accused of the heresy known as “Monophysitism”.

²⁰ О значају и премештању Заветног ковчега описано је у етиопском националном епу „Кебра Негест“: Е. А. Wallis Burge, *The Kebra Nagast, The Book the Glory of the Kings of Ethiopia*, London 1932.

²¹ Procopius of Caesarea, *De Aedificiis*, vol. VII: Buildings, Transl. H. B. Dewing, Harvard Univ. Press 1940, 1.1.23–26.